

פנינים לפרשת שבוע

דין ישן

"נשאים מטוב מצרים" (פרק מה-כג) מפרש רש"י – מצאנו בתלמוד ששלח לו יין ישן שדעת זקנים נוחה הימנו. לפי פשט הדברים מדובר ביין ישן כפשוטו. אולם יש בזה רמז נפלא, על פי מה שמובא במשנה: "יש נקנקן חדש מלא עשן" (אבות פרק ד' – משנה ד').

ביקש יוסף לומר לאביו, כי על אף מראהו החיצוני החדש, כשליט מצרי, בכל זאת בפנימיותו נשאר כמקודם. הדרך הישנה אשר למד אצל יעקב, נשארה שלמה בפנים לבו. הוא ידע, כי בכך יניח את דעתו של אביו הזקן, הדואג מאד על אודות מצבו הרוחני.

זו הכוונה שבדבר: "שלח לו יין ישן" – שלח להגיד לו, כי היין בפנים נשאר אותו יין ישן, ללא כל שינוי – "שדעת זקנים נוחה הימנו" – שכן זה יניח את דעתו של האב הזקן...

זמכר בגנתו

"בי אדני ידבר נא עבדך דבר באזני אדני ואל יחר אפך בעבדך כי כמוך כפרעה" (פרק מד'-יח). על פי המדרש אמר יהודה ליוסף - בנימוסים שלנו כתוב: אם אין לו זמכר בגנתו, וזה יש לו לשלם. נשאלת השאלה מה טעם יש בדבר, לומר לשליט מצרי, שכן כתוב בנימוסים שלנו - וכי משועבד הוא לנימוסים אלה?

נראה לפרש כך: מדוע אמרה התורה למכור גנב שנתפס בגנתו, וכי מי הוא זה שירצה להכניס לבית גנב, העלול לגנוב את כל אשר לו בבית?! אלא שאנו מניחים שמעשה גנבתו בא מתוך הכרח, לפי שהיה גווע ברעב כמובא במשלי פרק ו' - "לא יבזוז לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב" ואילו כשניתן לו עבודה ומזון, ישוב להיות אדם ישר והגון. לכן הוא נמכר רק "אם אין לו - וזמכר בגנתו", שכן אם יש לו כסף, הרי אין להניח שגנב מתוך הכרח, וגנב מובהק כזה אמנם אי אפשר למכרו לאדם. לפי זה, כך אמר יהודה ליוסף: אם יש לו לאחינו הצעיר לשלם בעד גניבתו, הרי מסתבר שלא גנב מחמת הכרח, כי אם מחמת נטייה אופיינית מושחתת, ואם כן כיצד רוצה אתה לקחת אדם כזה לעבד, הלא עלול הוא לרוקן את ביתך? הנה אפילו בנימוסים שלנו נאמר רק "אם אין לו זמכר בגניבתו" - אך אם יש לו, אין למכרו לאיש, פן יגנוב את כל אשר לו: ואיך אתה רוצה להכניס לביתך גנב מובהק? (עפ"י אוהל יעקב)

אנכי ארד אתך

"אנכי ארד אתך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה" (מז-ד) זוהי הבטחתו הגדולה ביותר של ה' יתברך לישראל, כי תמיד יתפרסם כבוד האלוקים בעולם ויתקדש שמו, רק ע"י ישועתם של ישראל. כל זמן שישראל יהיו בשפל המדרגה - יהיה גם כבוד שמים בהסתרה: וכאשר ישראל יתעלו בישועתם - יתעלה גם כבוד שמים. זוהי כוונת הכתוב: "אנכי ארד עמך מצרימה" - כאשר אתה תהיה בירידה, הרי זו כביכול, גם ירידתי אני, כי עמך אנכי בצרה - "ואני אעלך גם עלה" - כאשר אעלך ואחלצך מן הצרה, תהא זו עליה גם בשבילי. עלייתכם היא גם עלייתי. ממילא יכולים ישראל להיות סמוכים ובטוחים שלא ילכו שם לטמיון חס וחלילה, כי הרי סוף חיבת לבא עת התגלות כבוד ה' יתברך ועליית השכינה - וזה לא יתכן אלא ע"י עלייתם של ישראל...

שמירת הלשון (על פי חפץ חיים השיעור היומי)

רכילות לתועלת: כדי שדברים לא יחשבו כסיפור רכילות ויוגדו כתועלתיים, חייבים להתמלא מספר תנאים. בגיליון השבוע שעבר הובא התנאי הראשון. התנאי שני הוא: ניתוח זהיר של הנסיבות.

אפילו כאשר אדם היה עד בעצמו להתרחשות, עליו להימנע ממשקנה נמהרת שאחד הצדדים הזיק, או עומד להזיק, לצד השני.

לעיתים קרובות אי אפשר להבין עד תום את גישתו ואת התנהגותו של אדם אחד כלפי רעהו מבלי להכיר באופן יסודי את המערכת היחסים ביניהם. מה שנראה לכאורה כמזימה עשוי להיות בעצם תכנית להגנה עצמית של אותו אדם. במקרה זה חשיפת ה"זומם" לכאורה עלולה להותיר אותו כקרובן האמיתי, כשהוא חשוף לפגיעות וחסר הגנה.

כמו כן דיבורים הנשמעים לכאורה כתכנון מזימה, אשר יש לחשוף אותה בטרם תצא אל הפועל, עלולים לפעמים להיות לא יותר מאשר דיבורים חסרי משמעות גרידא.

שואל ומשיב

שאלה: בית כנסת שמתפללים בו מנינים רבים בזה אחר זה, כמו בכותל המערבי, ונכנס אדם להתפלל שם בערב שבת מנחה וערבית, וקודם שהתפלל מנחה שמע משליח צבור של מנין אחר שאומר ברכו את ה' המבורך, של תפלת ערבית, האם יענה ברוך ה' המבורך עם הצבור?

תשובה: כתב המרדכי בפרק ב' - שבת סימן רצו': מי ששהה להתפלל מנחה וכבר ענה עם הקהל ברכו, הואיל ועשהו קודש לא יעשנו חול, להתפלל מנחה של חול, אלא יתפלל שתיים של שבת. כך פסק רבינו שמואל מבייברק. וכן כתב בהגהות מיימוני בסוף פרק ה' מהלכות שבת. וזו לשון הארחות חיים בסדר תפלת ערבית של שבת אות א': מי שנכנס לבית הכנסת אחר תפלת מנחה (של הצבור), והוא לא התפלל מנחה, יענה קדיש עם הקהל, ותיכף יקום להתפלל מנחה, ולא יענה ברכו עם הקהל, כי אחר ברכו לא יוכל להתפלל שמונה עשרה של מנחה אחר שקיבל עליו שבת... כן כתבו ה"האגודה", ושו"ת "תרומת הדשן" ובסמ"ק. ואינו יכול לענות ברכו באופן שיתנה שאינו רוצה לקבל שבת בעניית ברכו, שכל שענה ברכו עם הקהל, שבזה הם מקבלים עליהם שבת, וכמבואר בשו"ע סימן רסא' - ד', חלה עליו גם כן קדושת שבת על כל פנים, ואינו מועיל בזה תנאי. וכעין מה שפסק מרן בשו"ע סימן רסג' - יא', שאם קדם היחיד והתפלל ערבית של שבת, אפילו אם אמר שאינו רוצה לקבל שבת אסור הוא בעשיית מלאכה. והוא הדין לתפלת מנחה, שהואיל ועשאו קודש לא יעשנו חול. וכן הדין אם ענה ברכו עם הצבור. וב-טו': מי ששהה להתפלל מנחה בערב שבת עד שקיבלו הקהל שבת, לא יתפלל מנחה באותו בית כנסת, אלא יצא לחוץ ויתפלל מנחה של חול, והוא שלא קיבל שבת עמהם, אבל אם ענה ברכו וקיבל שבת עמהם אינו יכול להתפלל תפלת חול אלא יתפלל ערבית שתיים של שבת.

אומנם בעל ה"מאורי אור" כתב, שמלשון מרן בשו"ע סימן רסג' - טו' שכתב, שאם ענה ברכו וקיבל שבת עימהם אינו יכול להתפלל מנחה של חול, משמע שדווקא כשענה ברכו לשם קבלת שבת כשאר צבור, אבל אם דעתו להתפלל מנחה וענה בסתם דרך מצווה כמו שעושה גם בחול אין לחוש, והרי פשיטא שלא ידחה תפלת מנחה משום עניית ברכו. אולם נראה כי אין זו דעת מרן, שהרי בדין הדלקת הנר בסימן רסג' - י' מוכח שהוא סובר כי לדעת בעל הלכות גדולות שקבלת שבת תלויה בהדלקה, העיקר כדעת האומרים שלא מועיל תנאי, וכל שכן בדין עניית ברכו שלא יועיל תנאי, שענייתו היא עם הצבור שמקבלים שבת.

לכן אף על פי שגם בספר כף החיים סימן רסג' - צה' כתב, שאם ענה ברכו ונתכוון שלא לקבל שבת בענייתו, יכול להתפלל מנחה אחר כך. וכן פסק בשו"ת "אגרות משה" כך ה', מכל מקום העיקר להלכה שאפילו באופן כזה אינו רשאי להתפלל מנחה אחר כך. וכן מוכח מדברי המשנה ברורה סימן רסג' - סב'. וכן כתב בספר "קצות השלחן" בבדי השלחן סימן עז' וכן העלה בספר "בני ציון" סימן רסג' - כה. וכן עיקר.

סיכום: הנכנס לבית הכנסת בערב שבת להתפלל מנחה וערבית, וקודם תפלת מנחה שמע משליח צבור של מנין אחר, ברכו את ה' המבורך, לא יענה ברוך ה' המבורך, שאם יענה ברכו עם הצבור, לא יוכל להתפלל מנחה אחר כך, שאחר שעשאו קודש לא יעשנו חול, ואין תנאי מועיל בזה כלל. ואם עבר וענה ברכו, לא יתפלל מנחה אלא צריך להתפלל ערבית שתיים של שבת. (עפ"י שו"ת יחוה דעת חלק ו סימן יח)

גדולי ישראל

רבי שלמה לייב מורגנשטרן - מנוזת הבוקר - שימש כרב בלינטשץ, ולאחר זמן מועט איבד את מאור עיניו, עם כל זאת התחיל ללמוד מסכת בבא מציעא ולחדש חידושים - שנדפסו בספרו מנחת הבוקר, כמו שכתב בהקדמתו - אולם אחרי שיצאה בי יד ה' ואור חשך בעדי, כהה מאור עיני, אמרתי אבד שברי חלילה, נגזרתי ואבדה תקוותי, לא אראה אדם עוד ותוחלתי נכזבה. לחתני הרב החרף ובקי מוה"ר נתן מאיר... והוא היה לי לעיניים, והוא באשר עודנו צעיר לימים. כאשר מצאה ידי בעזר ה' ואשר שם ה' בפי כתב חתני על ספר, מפי ייקראו אליו הדברים והוא לא שינה דבר... קראתי שם הספר "מנחת הבוקר", כי שיעור עיון למסכת זו נקבע לתמיד לשעות הבוקר". כמו כן הוציא ספר "מנחת עני" על קדשים.